

Biuletyn Historii Sztuki
LXXXIV:2022, nr 3
ISSN 0006-3967
e-ISSN 2719-4612

MAREK WALCZAK
Kraków, Instytut Historii Sztuki UJ
<https://orcid.org/0000-0003-4649-8521>

*Myśliwy i pan natury.
Jeszcze raz o przedstawieniach zwierząt
na nagrobku króla Władysława II Jagiełły*

*A Hunter and Master of Nature.
Once Again About the Depictions of Animals on
the Tomb-Chest of King Władysław II Jagiełło*

Artykuł stanowi próbę nowego spojrzenia na przedstawienia zwierząt na nagrobku Władysława II Jagiełły, króla Polski i Wielkiego Księcia Litwy, powstałym przed 1431 r. w warsztacie o nieustalonej proveniencji. Na podstawie źródeł pisanych i materiału porównawczego autor dowodzi, że w jednostkowym programie ideowym, na który składają się przedstawienia smoka pod stopami, dwóch lwów pod głową władcy oraz psów gończych i sokołów na cokole tumbi, odwołano się do ważnej z politycznego punktu widzenia koncepcji panowania władcy nad światem natury.

Słowa-klucze: Kraków, rzeźba średniowieczna, zwierzęta w ikonografii sztuki średniowiecznej, nagrobki królewskie, katedra na Wawelu

This article is an attempt to take a new look at the depictions of animals on the tomb-chest of the King of Poland and the Grand Duke of Lithuania Władysław II Jagiełło, which was executed before 1431 by a workshop of undetermined provenance. On the basis of written sources and comparative material, it is argued that the uniform iconographic programme, which consists of depictions of a dragon under the king's feet, two lions under the monarch's head, and hounds and falcons on the tomb-chest, refers to the politically important concept of the ruler's dominion over the natural world.

Keywords: Cracow, medieval sculpture, iconography, royal tombs, Cracow Cathedral

Nagrobek Władysława II Jagiełły, króla Polski (1386–1434) i wielkiego księcia litewskiego (1377–1381 i 1382–1401), znajdujący się w katedrze krakowskiej, został odkuty przed 1431 r. przez warsztat o nieustalonym pochodzeniu (il. 1–3)¹. Jedno z najwybitniejszych w skali Europy Środkowej dzieł rzeźby XV w. było łączone ze sztuką burgundzką, południowoniemiecką, czeską, a przede wszystkim tokańską, jednak żadna z tych hipotez nie jest w pełni przekonująca². Niedawno wskazano na środowisko artystyczne Mediolanu, w którym około 1400 r. spotkały się tradycje artystyczne Południa i Północy Europy³. Wyraźne podobieństwa łączą nagrobek króla z grupą rzeźb z przełomu XIV i XV w. z okolic Wenecji, takich jak reliefy przedstawiające św. Antoniego Pustelnika i św. Katarzynę z Aleksandrii w katedrze w Akwilei, które zostały wykonane przez artystów środkowoeuropejskich⁴. Bezpośrednia zależność stylowa łączy go – moim zdaniem – z dobrze udokumentowaną źródłowo twórczością Idziego z Wiener Neustadt, rzeźbiarza

¹ Andrzej WŁODAREK, „Przyczynek do datowania nagrobka Władysława Jagiełły w katedrze wawelskiej”, *Biuletyn Historii Sztuki* 74, nr 3-4 (2012), s. 473–481; Id., „Czy nagrobek króla Władysława Jagiełły został ukończony w roku 1430?”, w: *Klejnot w koronie. 650-lecie konsekracji katedry krakowskiej*, red. Jacek URBAN, Ewelina ZYCH (Kraków: Archiwum i Biblioteka Krakowskiej Kapituły Katedralnej, 2017), s. 147–155; Marek JANICKI, „Problem datowania nagrobka Władysława Jagiełły w świetle źródeł i dotychczasowej literatury”, w: *Patronat artystyczny Jagiellonów*, red. Marek WALCZAK, Piotr WĘCOWSKI (Kraków: TN Societas Vistulana, 2015), s. 321–358; Id., „Polityczny program ideowy tumbi Władysława Jagiełły a czas jej powstania”, *Średniowiecze Polskie i Powszechne* 7, nr 11 (2015), s. 95–159.

² Najpełniejsze zestawienie stanu badań znajduje się w cytowanych w poprzednim przypisie publikacjach Marka Janickiego. Pisząc o tym dziele, trzeba mieć na uwadze wątpliwe z metodologicznego punktu widzenia publikacje książkowe: Anna BOCZKOWSKA, *Herkules i Dawid z rodu Jagiellonów* (Warszawa: Arx Regia, 1993); EAD., *Sarkofag Władysława II Jagiełły i Donatello. Początki odrodzenia w Krakowie. Sztuka – Polityka – Humanizm* (Gdańsk: Słowo/obraz terytoria, 2011), które powinny być czytane łącznie z recenzjami: Marek WALCZAK, „Nagrobek Władysława Jagiełły, Donatello i metodologia historii sztuki. Uwagi na marginesie książki Anny Boczkowskiej «Sarkofag Władysława Jagiełły i Donatello. Początki Odrodzenia w Krakowie. Sztuka – Polityka – Humanizm»”, *Studia Źródłoznawcze* 50 (2012), s. 130–137; Marcin FABIĄŃSKI, „Sarkofag Władysława Jagiełły i Donatello. Początki Odrodzenia w Krakowie. Sztuka – Polityka – Humanizm”, *Biuletyn Historii Sztuki* 74, nr 3-4 (2012), s. 743–746; Katarzyna PŁONKA-BALUS, „O trudnej «sztuce widzenia» i czytaniu źródeł. Dwie publikacje o nagrobku króla Władysława Jagiełły w katedrze krakowskiej”, *Modus* 12-13 (2013), s. 147–159.

³ Mateusz GRZEBA, „The Birth of Portraiture in Poland? The Face of King Ladislas II Jagiello on his Tomb in Cracow”, w: *Art and Architecture around 1400. Global and Regional Perspectives*, red. Marjeta CIGLENEČKI, Polona VIDMAR (Maribor: Faculty of Arts of the University of Maribor, 2012), s. 129–139; Id., „Wizerunek Władysława Jagiełły na nagrobku w katedrze na Wawelu”, *Folia Historiae Artium* 13 (2015), s. 51–72.

⁴ Michele TOMASI, „Sculture gotiche nella basilica di Aquileia”, w: *La basilica di Aquileia. Storia, archeologia e arte*, red. Giuseppe CUSCITO, Thomas LEHMANN (Trieste: Editreg, 2010), s. 445, il. 16, z ewidentnie zbyt wczesnym datowaniem na 3. ówierz XIV w. Pełna argumentacja, jeszcze nieopublikowana, została przedstawiona przeze mnie w dniu 24 kwietnia 2017 r. na posiedzeniu naukowym Komisji Historii Sztuki PAU w referacie *Kilka uwag o stylu i ikonografii nagrobka króla Władysława Jagiełły*. Tezy zawarte w tym akapicie zostały opublikowane w: Dobrosława HORZELA, Marek WALCZAK, „Fundacje artystyczne elit duchownych i świeckich w Małopolsce wobec czeskiego stylu pięknego ok. roku 1400”, w: *Kościół w społeczeństwie w Czechach i w Polsce w średniowieczu i w epoce nowożytnej*, red. Wojciech IWAŃCZAK, Agnieszka JANUSZEK-SIERADZKA, Janusz SMOLUCHA (Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum, 2020), s. 488–489.

1. Nagrobek Władysława II Jagiełły w katedrze na Wawelu w Krakowie, widok od strony północnej. Fot. Daniel Podosek

wywodzącego się z Dolnej Austrii, czynnego w Padwie (od ok. 1422 do 1438 r.)⁵. Jego *chef-d'oeuvre* – figura Archanioła Michała w kościele parafialnym w Montemerlo (fundacja Benvenuto de' Bazioli dla kaplicy św. Michała w kościele szpitalnym SS. Leonino e Michele w Padwie, 1425) zdaje się ważnym punktem odniesienia dla krakowskiego arcydzieła⁶.

Wyjątkowość nagrobka Jagiełły zasadza się między innymi na erudycyjnym programie ideowym i jednostkowych rozwiązaniach ikonograficznych, dla których trudno wskazać bezpośrednio pierwowzory. Do najoryginalniejszych należą przedstawienia zwierząt: smoka pod stopami króla (il. 4–5), dwóch lwów po bokach jego głowy (il. 3, 6), a przede wszystkim psów i ptaków myśliwskich na cokole tumb, pomiędzy podporami baldachi-

⁵ Wolfgang LOTZ, „Der Bildhauer Aegidius von Wiener Neustadt in Padua”, w: *Studien zur Geschichte der europäischen Plastik. Festschrift Theodor Müller zum 19. April 1965*, red. Kurt MARTIN (München: Hirmer, 1965), s. 105–112.

⁶ Ibid. Zob. też: Wolfgang WOLTERS, *La scultura veneziana gotica 1300–1460* (Venezia: Alfieri, 2006), s. 263, kat. 212, il. 739–740.

2. Nagrobek Władysława II Jagiełły w katedrze na Wawelu w Krakowie, widok od strony południowej. Fot. Daniel Podosek

mu (il. 1–2, 7–12). Po stronie północnej są to pies i dwa ptaki, po stronie południowej dwa psy i ptak, z kolei na krótszym boku zachodnim pies i ptak. Nagrobek ustawiony w trzeciej arkadzie korpusu nawowego, po stronie południowej, przylegał niegdyś od wschodu do ołtarza św. Krzysztofa, a przestrzeń wokół niego była wydzielona kratą⁷. Wspomniane zwierzęta należy interpretować w ścisłym kontekście topograficznym: smok znajdował się bliżej ołtarza niż lwy, a zwierzęta na cokole zwrócone były w stronę władcy, tyłem do miejsca sprawowania liturgii. Tylko pies i ptak na boku zachodnim zwrócone są ku sobie, dzięki czemu krąg stworzeń zamyka się wokół króla. Smok wyróżnia się fantazją w sposobie ukształtowania ciała, które ma budowę „płytkową”, jak późnogotycka zbroja, z zaakcentowanymi krawędziami, wypustkami i naroślami (il. 4–5). Trudno nie dostrzec swoistej elegancji owej bestii, zasadzającej się przede wszystkim na kompozycyjnym zrównoważeniu łba o obłych kształtach i wijącego się w różne strony ogona. Pomimo niewygodnej pozycji i upokarzającej funkcji podpory królewskich stóp, ów gad żyje, o czym świadczy rozwarta paszcza z wyszczerzonymi kłami i szeroko otwarte ślepia. Ciała lwów są w znacznej części przesłonięte poduszką, a wyłaniające się spod niej łby i przednie łapy zostały opracowane w sposób sumaryczny (il. 3, 6). Grzywy potraktowano dekoracyjnie, a wręcz ornamentalnie; sierpowate kosmyki układają się naprzemiennie w różne strony w kilku poziomach. Trudno jednoznacznie określić rasy psów; zwierzę na boku północnym ma delikatniejszą budowę typową dla hartów (il. 9), natomiast te zlokalizowane na boku południowym (il. 7, 10–11), a przede wszystkim zachodnim, są masywniejsze (il. 7–8). Ich długie, zwisające uszy mogą wskazywać na dawne Bracco Italiano bądź posokowce zwane psami św. Huberta (ang. bloodhounds), wywodzące się

⁷ Krzysztof J. CZYZEWSKI, „Kaplica Władysława Jagiełły Króla Polskiego – kilka uwag”, w: *Artifex doctus. Studia ofiarowane profesorowi Jerzemu Gadomskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. Wojciech BAŁUS, Wojciech WALANUS, Marek WALCZAK, t. 1 (Kraków, Wydawnictwo PAU, 2007), s. 159–171.

3. Nagrobek Władysława II Jagiełły w katedrze na Wawelu w Krakowie, głowa króla.
Fot. Daniel Podosek

od celtyckich psów gończych i rozpowszechnione w późnym średniowieczu na wielu dworach europejskich⁸. W rachunkach dworu Jadwigi i Jagiełły znajdują się liczne wzmianki o psach myśliwskich, w tym kilka o „canes Mediolanenses”, a więc zapewne sprowadzonych z Mediolanu⁹. Zwierzęta od strony stóp króla trzymają łby i przednie łapy przy ziemi, podczas gdy tylne łapy są wyprostowane, a zady wypięte z podkulonymi ogo-

⁸ Marek Janicki dopatruje się po stronie północnej psa „w typie charta, a po stronie południowej i zachodniej w typie wyżła, może dawnego Bracco Italiano”; zob. JANICKI, „Polityczny program ideowy tumbi Władysława Jagiełły”, s. 157.

⁹ Zob. *Rachunki dworu króla Władysława Jagiełły i królowej Jadwigi z lat 1388 do 1420*, wyd. Franciszek PIEKOSIŃSKI (Kraków: Akademia Umiejętności, 1896), s. 394, 556, 557; „*Liber disparata antiqua continens*”. *Alexandro Masovien-si episcopo Tridentino dicatus*, red. Edmundus WINKLER (Romae: Institutum Historicum Polonicum, 1960), s. 39, nr 63 (Elementa ad Fontium Editiones, 2); por. Jan PTAŚNIK, *Kultura włoska wieków średnich w Polsce* (Warszawa: PWN, 1959), s. 41–42; Karol ESTREICHER, „Grobowiec Władysława Jagiełły”, *Rocznik Krakowski* 33 (1953), s. 36; Rafał JAWORSKI, *Łowy*

4. Nagrobek Władysława II Jagiełły w katedrze na Wawelu w Krakowie, smok pod stopami króla. Fot. Daniel Podosek

nami. Drugi z psów na boku południowym, a także pies od strony głowy władcy, leżą z łbami wciśniętymi pomiędzy przednie łapy (il. 7–8, 11). W przypadku ptaków mamy prawdopodobnie do czynienia z sokołami. Siedzą one ze szponami zaczepionymi o krawędź cokołu tumbi, a krótkie zakończone hakami dzioby zadarły czujnie ku górze (il. 12).

W literaturze przedmiotu często odnośzono się do wspomnianych przedstawień, w różny sposób tłumacząc ich wymowę ideową. Smoka i lwy interpretowano najczęściej w kontekście cnót władcy i jego *curriculum vitae*. Drapieżniki miałyby odnosić się do królewskiej godności i majestatu, a fantastyczny stwór do zwycięstw nad złem, a konkretnie do pokonania zakonu krzyżackiego w bitwie pod Grunwaldem w 1410 r. Najbardziej szczegółową interpretację programu ideowego nagrobka przedstawiła Anna Boczkowska, która dopatrywała się w nim nawiązań do czynów Herkulesa¹⁰. Zwierzęta myśliwskie odnośzono natomiast najczęściej do graniczących

5. Nagrobek Władysława II Jagiełły w katedrze na Wawelu w Krakowie, łeb smoka pod stopami króla. Fot. Daniel Podosek

Władysława Jagiełły, w: Rafał JAWORSKI, Piotr CHOJNACKI, *Z biografistyki późnego średniowiecza*, red. Maria KOCZERSKA (Warszawa: DiG, 2001), s. 50–52, 64–66, 70 (Fasciculi Historici Novi, 4); JANICKI, „Polityczny program ideowy tumbi Władysława Jagiełły”, s. 157, przyp. 236.

¹⁰ BOCKOWSKA, *Sarkofag Władysława Jagiełły i Donatello*, s. 113.

6. Nagrobek Władysława II Jagiełły w katedrze na Wawelu w Krakowie, lew obok głowy króla.
Fot. Daniel Podosek

7. Nagrobek Władysława II Jagiełły w katedrze na Wawelu w Krakowie, widok od strony południowo-zachodniej. Fot. Daniel Podosek

8. Nagrobek Władysława II Jagiełły w katedrze na Wawelu w Krakowie, zwierzęta przy boku zachodnim tumbi. Fot. Daniel Podosek

9. Nagrobek Władysława II Jagiełły w katedrze na Wawelu w Krakowie, pies przy boku północnym tumby. Fot. Daniel Podosek

z manią zamiłowań władcy do polowań¹¹. Karol Estreicher widział w nich odwołanie do pogańskiego zwyczaju palenia na stosie ulubionych przedmiotów i zwierząt zmarłego¹², Tadeusz Dobrowolski i Stanisław Mossakowski – przedstawienia złych mocy czyhających na dusze nawróconych pogan¹³, Michał Rożek zarówno nawiązanie do myśliwskiej pasji króla, jak też symboliczne przywołanie walki dobra ze złem¹⁴, Ewa Śnieżyńska-Stolot – wyobrażenia ciał niebieskich¹⁵, natomiast Tomasz Ratajczak – odniesienie do dobroczynności króla. Według ostatniego z wymienionych badaczy polowania były wykorzystywane do aprowizacji wojsk czy okazywania przez władcę hojności przedstawicielom różnych grup

¹¹ TADEUSZ DOBROWOLSKI, „Uwagi o nagrobku Władysława Jagiełły w katedrze wawelskiej”, *Rocznik Historii Sztuki* 1 (1956), s. 22–23; PIOTR SKUBISZEWSKI, [recenzja artykułu Karola Estreichera], *Biuletyn Historii Sztuki* 18, nr 1 (1956), s. 164; PRZEMYSŁAW MROZOWSKI, *Polskie nagrobki gotyckie* (Warszawa: Arx Regia, 1994), s. 83; STANISŁAW MOSSAKOWSKI, „Kiedy powstała tumba Władysława Jagiełły?”, w: *Ars auro prior. Studia Ioanni Białostocki sexagenario dicata*, red. Juliusz A. CHROŚCICKI et al. (Warszawa: PWN, 1981), s. 229; KATARINA CHRUBASIK, *Das Grabmal von Ladislaus II. Jagiello (1386–1434). Inszenierung und Legitimation der Macht*, Bonn 2009, Dissertation, Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn, s. 8, 142–144, <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:5-17567> [dostęp 27 III 2022]; JANICKI, „Polityczny program ideowy tumby Władysława Jagiełły”, s. 156.

¹² ESTREICHER, „Grobowiec Władysława Jagiełły”, s. 14; por. SKUBISZEWSKI, [recenzja artykułu Karola Estreichera], s. 161–175.

¹³ DOBROWOLSKI, „Uwagi o nagrobku Władysława Jagiełły”, s. 22–23; ID., „Stan wiedzy o nagrobku Władysława Jagiełły w katedrze wawelskiej”, *Biuletyn Historii Sztuki* 20, nr 3-4 (1958), s. 383–386; MOSSAKOWSKI, „Kiedy powstała tumba Władysława Jagiełły?”, s. 229.

¹⁴ „Podobnie jak sokół wraca do rąk sokolnika, tak dusza ludzka, ścigana przez grzech (psa), powraca jednak do Boga, tym bardziej, że w Psalmie 21. czytamy: «Boże, ratuj duszę moją z łapy psa» (w. 21)”; ROŻEK, *Groby królewskie w Krakowie* (Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1978), s. 110.

¹⁵ EWA ŚNIEŻYŃSKA-STOLOT, *Tajemnice dekoracji „Psalterza Floriańskiego”*. *Z dziejów średniowiecznej koncepcji uniwersum* (Warszawa: PWN, 1992), s. 93, przyp. 90; EAD., „Zwierzęta na nagrobku Władysława Jagiełły, czyli jeszcze raz o ikonografii astrologicznej w średniowieczu”, w: *Artifex doctus*, s. 107–117.

10. Nagrobek Władysława II Jagiełły w katedrze na Wawelu w Krakowie, pies przy boku południowym tumbi. Fot. Daniel Podosek

11. Nagrobek Władysława II Jagiełły w katedrze na Wawelu w Krakowie, pies przy boku zachodnim tumbi. Fot. Daniel Podosek

12. Nagrobek Władysława II Jagiełły w katedrze na Wawelu w Krakowie, sokół przy boku zachodnim tumbi. Fot. Daniel Podosek

poddanych¹⁶. Polowanie było formą egzekwowania praw suwerena wobec podległego mu świata zwierząt, a tym samym sprawowania kontroli nad naturą, co gwarantowało poddanym pomyślność i dobrobyt¹⁷. Niedawno Mateusz Grzęda wywiódł motyw zwierząt na cokole tumbi z realistycznych studiów natury w północnowłoskich szkicownikach – *taccuini*¹⁸.

¹⁶ Tomasz RATAJCZAK, „Król w trzech funkcjach. Echa tradycji indoeuropejskiej w strukturze symbolicznej nagrobka Władysława Jagiełły”, w: *Księga – Nauka – Wiara w średniowiecznej Europie*, red. Tomasz RATAJCZAK (Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, 2004), s. 173–181.

¹⁷ *Ibid.*, zwłaszcza s. 180.

¹⁸ GRZĘDA, „The Birth of Portraiture”, s. 125–126; *Id.*, „Wizerunek Władysława Jagiełły”, s. 62–64.

13. Inicjal „I” z przedstawieniami zwierząt w Kaiser Sigismunds Buch Eberharda Windecke, Wiedeń, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 13.975, k. 1. Repr. wg Eberhard Windecke, Imperatorius Zigmanto knyga. XV a. Lietuvos valdovų portretai. Pasakojimai ir vaizdai, Vilnius 2015

14. Nagrobek Władysława I Łokietka w katedrze na Wawelu w Krakowie, konsola pod stopami króla. Fot. Daniel Podosek

Podjmując kolejny raz próbę interpretacji tych przedstawień, należy zwrócić uwagę na dwie zasadnicze sprawy. Po pierwsze dobór zwierząt na nagrobku Jagiełły jest dość typowy dla dzieł sztuki dworskiej w późnym średniowieczu. Przykładowo: wszystkie one pojawiły się w obrośniętym roślinnością inicjale „I” rozpoczynającym tekst Eberharda Windecke *Kaiser Sigismunds Buch* (1445, Wiedeń, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 13.975, fol. 1) z ilustracjami z warsztatu Diebolda Laubera z Hagenau (il. 13)¹⁹. Po drugie, w średniowieczu nagrobki albo płyty nagrobne były najczęściej kształtowane jako struktury mikroarchitektoniczne, które w przestrzeni świątyni powinny być odbierane jako budowle w budowlach²⁰. Ich ściany ujmowano w podziały architektoniczne, jak np. w tumbie Hugue Gaudri-Guibourg (zm. 1258) w kościele Saint-Pere-sous-Vézelay czy też w nagrobku Filipa Dagoberta, piątego syna Ludwika VIII (zm. 1232), z opactwa Royaumont (obecnie Paryż, St-Denis)²¹. Jednym z najlepszych przykładów tego zjawiska jest pomnik arcybiskupa Filipa von Heinsberg (1130–1191) w katedrze w Kolonii (ok. 1360), który ma formę ufortyfikowanej *Ierusalem coelestis*, ale jest też interpretowany jako aluzja

¹⁹ Eberhard WINDECKE, *Imperatoriaus Zigmanto knyga. XV a. Lietuvos valdovu portretai. Pasakojimai ir vaizdai / Book of Emperor Sigismund. Portraits of 15th-Century Lithuanian Rulers. Narratives and Images*, red. Jūratė KIAUPIENĖ, Rimvydas PETRAUSKAS (Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2015), s. 58–59.

²⁰ Hans KÖRNER, *Grabmonumente des Mittelalters* (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1997), s. 31–38; Janusz Stanisław KĘBŁOWSKI, „Kilka słów na temat systematyki w badaniach nad pomnikiem nagrobnym”, w: *O sztuce sepulkralnej na Śląsku. Materiały z sesji Oddziału Wrocławskiego Stowarzyszenia Historyków Sztuki, 25–26 października 1996 r.*, red. Arkadiusz DOBRZYŃIECKI, Bogusław CZECHOWICZ (Wrocław: SHS, 1997), s. 13, 16.

²¹ KÖRNER, *Grabmonumente des Mittelalters*, s. 26, 30, il. 16, 20.

15. Płyta nagrobna burmistrza Jana z Soest i jego żony Małgorzaty w katedrze św. Janów w Toruniu. Fot. Juliusz Raczkowski

16. Płyta nagrobna burmistrza Jana z Soest i jego żony Małgorzaty w katedrze św. Janów w Toruniu, lew pod stopami Jana.
Fot. Juliusz Raczkowski

17. Płyta nagrobna burmistrza Jana z Soest i jego żony Małgorzaty w katedrze św. Janów w Toruniu, dziki mąż pod stopami Jana. Fot. Juliusz Raczkowski

do aktywności fundatorskiej hierarchy²². Asocjacje architektoniczne są szczególnie dobrze czytelne w nagrobkach zaopatrzonych w baldachimy, a do takich należą wszystkie średniowieczne pomniki władców Polski w katedrze krakowskiej²³. W nagrobku poprzednika Jagiełły – Kazimierza Wielkiego (zm. 1370) – na biodrach władcy przedstawiono masywny pas składający się z ogniów o wielobocznych formach, który moim zdaniem należy interpretować w duchu topiki architektonicznej. Ludzka umiejętność budowania była traktowana jako podstawowy element działań cywilizacyjnych, wprowadzania porządku w nieokiełznany i nieuporządkowany świat natury. Można te motywy zestawiać np. z opisami królewskich budowli, jak u Jeana de Jandun w *Tractatus de laudibus Parisius* (1323): „In illa monarchie Francorum illustrissima sede, insigne quoddam regalis magnificentie signum, gloriosissimum palatium constructum est. Cujus inexpugnabiles muri sunt ab invicem tante capacitatis amplitudine distantes, ut populum continere valeant infinitum”²⁴.

²² Ibid., s. 31, il. 23.

²³ Marek WALCZAK, „Per testudinem adornatum. Canopies over the Gothic Royal Tombs in Poland”, w: *Mikroarchitektur im Mittelalter. Ein Gattungsübergreifendes Phänomen zwischen Realität und Imagination*, red. Christina KRATZKE, Uwe ALBRECHT (Leipzig: Kratzke Verlag für Kunstgeschichte, 2008), s. 161–188.

²⁴ Część 2, rozdział 2: *De palatio regis, in quo est aliquid de magistris parlamenti et requestarum, et de notariis*, w: *Paris et ses historiens aux 14e et 15e siècles. Documents et écrits originaux recueillis et commentés par Antoine Le Roux de Lincy, Lazare Maurice Tisserand* (Paris: Imprimerie impériale, 1867), s. 48. Obszerny komentarz do zacytowanego fragmentu w: Eric INGLIS, „Gothic Architecture and a Scholastic. Jean de Jandun’s «Tractatus de laudibus Parisius» (1323)”, *Gesta* 42, nr 1 (2003), s. 79.

18. Płyta nagrobna burmistrza Jana z Soest i jego żony Małgorzaty w katedrze św. Janów w Toruniu, pies pod stopami Małgorzaty.
Fot. Juliusz Raczkowski

19. Płyta nagrobna burmistrza Jana z Soest i jego żony Małgorzaty w katedrze św. Janów w Toruniu, wiewiórka pod stopami Małgorzaty. Fot. Juliusz Raczkowski

Przeciwnieństwem świata poddanego sile ludzkiego rozumu i dobrym rządom był świat dzikiej natury. Ta podstawowa dychotomia była obrazowana w sztuce sepulkralnej, czego przykładem może być umieszczanie na nagrobkach liściastych masek albo konsol, jak w płycie w kościele St-Gervais w Pontpoint (Oise), na której Isabeau Odart Ducreux (zm. 1316) stoi w korzeniach dębu, pod ostrołukową arkadą, której wimpergę wypełnia wielka liściasta głowa²⁵. Na nagrobku Władysława Łokietka w katedrze w Krakowie ulistniona głowa pojawia się pod konsolą (il. 14), na której wsparte są stopy króla, co można wywieść z motywu ulistnionych konsol pod stopami zmarłych, np. opatki Zofii von Brena (ok. 1224) w kolegiacie św. Serwacego w Quedlinburgu, Henryka Lwa i jego żony Matyldy Angielskiej w katedrze w Brunzwiku (1235–1240) albo królowej Danii, Małgorzaty (zm. 1282) w kościele opactwa cystersów w Bad Doberan²⁶. Jednym z najdoskonalszych przykładów połączenia dwóch porządków świata w sztuce sepulkralnej są flamandzkie płyty lane z brązu, na czele z płytą burmistrza Jana z Soest (zm. 1361) i jego żony Małgorzaty w katedrze św. Janów w Toruniu (il. 15)²⁷. Obok spektakularnych

²⁵ Kathy TOMA, „La tête de feuilles gothique”, *Information d’histoire de l’art* 20, nr 4 (1975), s. 184–186, 188, 191, il. 7 a–b.

²⁶ Kurt BAUCH, *Das mittelalterliche Grabbild. Figürliche Grabmäler des 11. bis 15. Jahrhunderts in Europa* (Berlin-New York: de Gruyter, 1976), s. 104, 107, 108, il. 159, 165, 166.

²⁷ Tadeusz JURKOWLANIEC, *Nagrobki średniowieczne w Prusach* (Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 2015), s. 56, 308–312, kat. 255.1; Ronald VAN BELLE, „Woodland Pastimes on the Cortschoof Brass and Other Flemish Brasses”, *Transactions*

20. Płyta nagrobna Filippa di Desideri z krużganka przy kościele S. Domenico w Bolonii, smok pod stopami zmarłego, Bolonia, Museo Civico Medievale. Fot. Marek Walczak

21. Nagrobek Kazimierza III Wielkiego w katedrze na Wawelu w Krakowie, lew pod stopami króla. Fot. Rafał Ochęduszko

22. Płyta nagrobna komtura
Kunona von Liebenstein
w kościele św. Tomasza
w Nowym Mieście
Lubawskim.
Fot. Lech Okoński

struktur architektonicznych u stóp zmarłych pojawiają się zwierzęta, a także dzicy mężczyźni. W przypadku płyty małżonków von Soest u stóp Jana pojawia się lew (il. 16), który powalił dzikiego męża, ale jest atakowany włócznią przez innego mieszkańca ostępów leśnych (il. 17); u stóp Małgorzaty znajduje się natomiast pies w obroży z dzwoneczkami i wiewiórka (il. 18–19). Poniżej, w wydzielonych polach, przedstawiono sceny z życia dzikich ludzi: u stóp Jana – uczyta, u stóp Małgorzaty – zabawy towarzyskie, co świadczy jednoznacznie o tym, że mieszkańcy kniei naśladowali styl życia ludzi cywilizowanych²⁸.

of the Monumental Brass Society 16, nr 1 (1997), s. 38–44, il. 18–20 (jako „Von Zoest Brass” znajdująca się w „Toru” [!]).
²⁸ JURKOWLANIEC, *Nagrobki średniowieczne*, s. 308. W tej publikacji rozpoznano owe zabawy jako „rozbity dzban” (*blind pot, la cruche cassée*), rodzaj „salonowca” (*hot cockles, les hautes coquilles*), „żaba” (*Frog in the Middle, la grenouille*) i prawdopodobnie „mora” (*morra, la mourre*); VAN BELLE, „Woodland Pastimes on the Cortschoof Brass”.

23. Karta do gry z przedstawieniami psów myśliwskich, Stuttgart, Landesmuseum Württemberg. Repr. wg Heribert Meurer, *Das Stuttgarter Kartenspiel*, Stuttgart 1991

Zakładając, że przedstawienia zwierząt na nagrobku Jagiełły odnoszą się do panowania władcy nad naturą, której nawet najdziksi przedstawiciele okazują mu podległość, nie można wykluczyć możliwości ich interpretowania w kontekście drogi życiowej króla. Smok występuje w Psalmie 90 (91), 13, w Ewangelii św. Łukasza 10, 19, a także w Apokalipsie, 12, 1–18 i pojawia się często w gotyckiej rzeźbie sepulkralnej²⁹, czego przykładem może być płyta nagrobna Filippa di Desideri (zm. 1315) w krążanku przy kościele S. Domenico w Bolonii (Bologna, Museo Civico Medievale, n. 1642; il. 20)³⁰. W Krakowie jednak bardzo istotny mógł być kontekst lokalny w postaci zapisu w *Chronica seu originale regum et principum Poloniae* Wincentego Kadłubka (ok. 1190–1208) o okrutnej

²⁹ BAUCH, *Das mittelalterliche Grabbild*, s. 35, 37, 67, 73, 74, 82, 87, 91, 93, 106, 120, 126, 131, 302. Por. przyp. 7.

³⁰ David NICOLLE, *Arms and Armour of the Crusading Era 1050–1350*, t. 1: *Western Europe and the Crusader States* (London: Greenhill, 1999), s. 474.

24. Karta do gry z przedstawieniami ptaków myśliwskich, Stuttgart, Landesmuseum Württemberg. Repr. wg Heribert Meurer, *Das Stuttgarter Kartenspiel*, Stuttgart 1991

bestii dręczącej niegdyś mieszkańców miasta, powtórzony wielokrotnie w najważniejszych dziełach historiograficznych w Polsce³¹. Smoki pojawiły się w dekoracji kaplicy św. Małgorzaty w katedrze na Wawelu (ok. 1320–1322), a ich kontekst – przedstawienia patronki pożeranej przez bestię i archanioła Michała walczącego ze skrzydlatym smokiem – wskazuje na demoniczną siłę tych fantastycznych stworzeń³². Co jednak najważniejsze, jak dowiódł Stefan K. Kuczyński, przedstawianie walki władcy z bestią

³¹ Brygida KÜRBIS, „Smok”, w: *Słownik starożytności słowiańskich. Encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych*, red. Gerard LABUDA, Zdzisław STIEBER, t. 5 (Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Ossolineum, 1975), s. 316–317; EAD., „Holophagus. O smoku wawelskim i innych smokach”, w: *Ars Historica. Prace z dziejów powszechnych i Polski* (Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 1976), s. 163–178; Marian PLEZIA, „Legenda o smoku wawelskim”, *Rocznik Krakowski* 42 (1971), s. 23–24; Tomasz PANFIL, *Lingua symbolica. O pochodzeniu i znaczeniach najstarszych symboli heraldycznych w Polsce* (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2002), s. 52, 79–80.

³² Marek WALCZAK, *Rzeźba architektoniczna w Małopolsce za czasów Kazimierza Wielkiego* (Kraków: Universitas, 2006), s. 37–53.

25. Martinus Opifex, miniatura z przedstawieniem tronującego cesarza w Modlitewniku cesarza Fryderyka III, Wiedeń, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 1767, f. 1v.

26. Narodziny Najświętszej Marii Panny, Florencja,
*Biblioteca Nazionale, BR 397, Offiziolo Visconti, f. 48 r. Repr. wg Marco
 Rossi, Giovannino de Grassi. La Corte e la cattedrale, Milano 1995*

było charakterystyczne dla pieczęci Piastów w 2. połowie XIII w. Nie znajduje ono odpowiedników w sfragistyce Europy Zachodniej³³.

Przyrównywanie władców do lwów było praktyką powszechną, znajdującą wyraz nie tylko w ikonografii, ale też w literaturze rycerskiej, zapisach historiograficznych czy onomastyce³⁴. W Krakowie zwierzę to pojawiło się pod stopami króla Kazimierza Wielkiego,

³³ Stefan Krzysztof KUCZYŃSKI, *Pieczęcie książąt mazowieckich* (Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN, 1978), s. 139–145, zwłaszcza s. 141; Zenon PIECH, *Ikonoграфия pieczęci Piastów* (Kraków: Universitas, 1993), s. 92.

³⁴ Dirk JÄCKEL, *Der Herrscher als Löwe. Ursprung und Gebrauch eines politischen Symbols im Früh- und Hochmittelalter* (Köln-Weimar-Wien: Böhlau Verlag, 2006).

w jego nagrobku ufundowanym najpewniej przez Ludwika Węgierskiego ok. roku 1370, i w takim właśnie kontekście, jako podeptane, występowało najczęściej w sztuce sepulkralnej (il. 21)³⁵. W nagrobku Jagiełły dwa lwy stanowią podparcie głowy króla, co – choć nie należy wykluczać eschatologicznego charakteru tych przestawień – można odczytywać jako formę dominacji, okiełznania natury, tak jak w przypadku dworskich praktyk zakładania zwierzyńców, trzymania dzikich zwierząt w fosach zamków czy ich oswojania. Dobrym przykładem wizualizacji praktyki hodowania na dworach oswojonych zwierząt jest podkolorowany rysunek, przedstawiający trzy odpoczywające gepardy w obrożach, w *Taccuino di disegni* Giovannina de Grassi w Bergamo (Biblioteca Civica, A. Mai, Cassaf. 1.21, fol. 8r)³⁶. Szczególnym przypadkiem, a wręcz metaforą panowania nad naturą, były polowania, w czasie których kluczową rolę odgrywały psy i ptaki drapieżne, zwierzęta oswojone i poddane woli pana feudalnego³⁷. W sposób symboliczny obrazują to denary króla Węgier Beli IV (panowanie 1235–1270) z przedstawieniem turula polującego na zająca³⁸ czy też brązowa płyta nagrobna komtura Kunona von Liebenstein w kościele św. Tomasza w Nowym Mieście Lubawskim (po 19 października 1391), na której zmarły stoi na lwie, a w polowaniu pomagają mu dwa psy (il. 22)³⁹. Można też przywołać oprawę zwierciadła z kości słoniowej (zwaną „de l’Assemblée”) z końca XIII albo początku XIV w. (Paryż, Musée de Cluny-Musée national du Moyen Âge, Cl. 404), na której Dawid i Batszeba, zasiadając na tronach, wspierają stopy na lwie i smoku; król trzyma w dłoni sokoła, a jeden z jego dworzan karmi ptaka siedzącego na żerdzi⁴⁰. Odniesienia do polowań nie były jednak szczególnie popularne w sztuce sepulkralnej. Do wyjątków należą francuskie płyty nagrobne upamiętniające Jana (zmarłego w 1248 r., w pierwszym roku życia), trzeciego syna króla Ludwika IX, z opactwa cystersów w Royaumont (obecnie Paryż, St-Denis) oraz Conté Chase Conée (zm. 1314) w Saint-Clément d’Arpajon⁴¹. W obydwu przypadkach postacie zmarłych stały na psach, na jednej ręce trzymały sokoła, w drugiej rękawiczki. Natomiast Thiebautz Rupez (zm. ok. 1260), pochowany w kolegiacie w Saint-Memmie koło Châlons-en-Champagne, na swojej płycie nagrobnej został przedstawiony, gdy poluje konno, z sokołem na prawej dłoni oraz z parą psów⁴².

³⁵ Ewa ŚNIEŻYŃSKA-STOLOT, „Nagrobek Kazimierza Wielkiego w katedrze wawelskiej”, *Studia do Dziejów Wawelu* 4 (1978), s. 49, 54, 57, 59, 85. Autorka zinterpretowała to przedstawienie jako „znak gloryfikacji zmarłego”, a jako bezpośrednie wzory dla niego wskazywała lwy pod stopami arcyksięcia Austrii Rudolfa IV, obecne w programie ikonograficznym jego nagrobka w katedrze św. Szczepana w Wiedniu, a także w posągu z fasady tego kościoła (obecnie Wien Museum).

³⁶ Marco ROSSI, *Giovannino de Grassi. La Corte e la cattedrale* (Milano: Silvana Editoriale, 1995), s. 47, il. 47.

³⁷ Susan CRANE, *Animal Encounters. Contacts and Concepts in Medieval Britain* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2013), zwłaszcza s. 118–119.

³⁸ Nieliczne egzemplarze znane z handlu antykwarycznego: <https://www.ma-shops.com/siee/item.php?id=210719051> [dostęp 27 III 2022].

³⁹ BAUCH, *Das mittelalterliche Grabbild*, s. 294, il. 444; JURKOWLANIEC, *Nagrobki średniowieczne*, s. 56, 296–300, kat. 241.1.

⁴⁰ Danielle GABORIT-CHOPIN, *Ivoires du Moyen Âge* (Fribourg: Office du livre, 1978), s. 147–148, kat. 220, 221; Herbert R. BRODERICK, „Note on Solomon and Bathsheba as Fürstenspiegel”, *Studies on Iconography* 6 (1980), s. 17–28; Alain ERLANDE-BRANDENBURG, Pierre-Yves LE POGAM, Dany SANDRON, *Musée national du Moyen Âge – Thermes de Cluny. Guide des collections* (Paris: Réunion des Musées Nationaux, 1993), s. 135–136, nr 163; *L’art au temps des rois maudits. Philippe le Bel et ses fils (1285–1328)*, kat. wyst., Paris, Galeries nationales du Grand Palais, 17 mars – 29 juin 1998, red. Marie-Claude BIANCHINI, Jean-François JUILLET (Paris: Réunion des Musées Nationaux, 1998), nr 94. Reprodukacja cyfrowa: http://www.gothicivories.courtauld.ac.uk/images/ivory/2554BAF6_01f4bab2.html [dostęp 4 II 2022].

⁴¹ Te i inne przykłady płyt nagrobnych z przedstawieniem zmarłego trzymającego sokoła zob. BAUCH, *Das mittelalterliche Grabbild*, przyp. 174.

⁴² *Ibid.*, s. 189, 288, il. 296.

Choć motyw polowania pojawiał się często na sarkofagach rzymskich, to w średniowieczu koncept ten nie cieszył się popularnością⁴³. Do wyjątków należy nagrobek Pedra Afonsa, księcia Barcelos (zm. 1354) w Mosteiro de São João de Tarouca, w którym na bokach tumby przedstawiono polowanie na dziki⁴⁴.

O ile przedstawienia zwierząt na płytach nagrobków, szczególnie pod stopami zmarłych, są powszechne, o tyle umieszczenie ich na cokole tumby ma charakter zupełnie odosobniony⁴⁵. Odległą analogię mogą stanowić nagrobki króla Aragonii i księcia Kastylji Jaime II (zm. 1327) oraz jego żony Blanki Andegaweńskiej (zm. 1295) w dawnym opactwie cystersów w Santes Creus, gdzie na cokole z obu stron tumby – od strony głów zmarłych – warują lwy⁴⁶. Jest to jednak wyraźne odwołanie do wcześniejszych nagrobków władców Kastylji, w których pojawiają się lwy podtrzymujące sarkofagi; w Santes Creus zwierzęta te leżą co prawda na cokołach nagrobków, ale wspierają na swoich grzbietach podpory baldachimów. Do analizy nagrobka Jagiełły należy więc – moim zdaniem – zastosować metodologię badań nad wyobrażeniami zlokalizowanymi na marginesach rękopisów iluminowanych⁴⁷. Polowanie z sokołami towarzyszy np. miniaturze *Dwunastoletni Chrystus w świątyni* w Psalterzu królowej Marii, ok. 1310–1320 (Londyn, British Library, Ms. Royal 2B VII, fol. 151r.)⁴⁸, a wyobrażenie pojedynczych myśliwych wypuszczających ptaki umieszczono na marginesach rękopisów poematu dydaktycznego Thomasina von Zerclare *Der welsche Gast*, przykładowo spisanych we Frankonii (?) ok. 1240 r. (Gotha, Forschungsbibliothek, Cod. Memb. I 120, fol. 36v) oraz w Bawarii (Ratyzbona?) ok. 1256 r. (Heidelberg Universitätsbibliothek, Cod. Pal. germ. 389, fol. 66v)⁴⁹. Ptaki drapieżne trzymają, a nawet wypuszczają na zwierzynę dworzanie ukazywani w scenach biblijnych, np. w *Kazaniu Jana Chrzciciela* Lorenza i Jacopa Salimbeni w oratorium S. Giovanni Battista w Urbino (1416), albo w *Holdzie Trzech Króli* Gentilego da Fabriano z 1423 r., pochodzącym z florenckiego kościoła Santa Trinita (Florencja, Galleria degli Uffizi)⁵⁰. Niezwykłym świadectwem przenikania się sztuki religijnej z kulturą dworską i zamiłowaniem do polowań jest przedstawienie św. Cecylii jako sokolniczki – w obramieniu z ozdobnych piór używanych jako wabiki i z ornamentalnym motywem popiersi aniołów trzymających sokoły – w Godzinkach Katarzyny z Clèves wykonanych w Utrechcie ok. 1440 r. (Nowy

⁴³ Bernard ANDRAE, *Die antiken Sarkophagreliefs*, vol. 1–2: *Die Sarkophage mit Darstellungen aus dem Menschenleben. Die römischen Jagdsarkophage* (Berlin: Gebr. Mann, 1980).

⁴⁴ Carla Varela FERNANDES, „D. Pedro, Conde de Barcelos, e a escolha de S. João de Tarouca como locus sepulcral”, w: *Cister. Espaços, Territórios, Paisagens* (Lisboa: Património Cultural, 2000), s. 443–450.

⁴⁵ Na temat popularności różnych przedstawicieli świata fauny na średniowiecznych płytach nagrobnych zob. Peter HESELTINE, *A Bestiary of Brass* (Loughborough: Heart of Albion Press, 2006); Tadeusz JURKOWLANIEC, „Smoki, lwy, psy i ...błazny”, w: *Initium sapientiae humilitas. Studia ofiarowane profesorowi Jakubowi Pokorze z okazji 70. urodzin*, red. Magdalena M. OLSZEWSKA, Agnieszka SKRODZKA, Anna Sylwia CZYŻ (Warszawa: Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2015), s. 56–64.

⁴⁶ Marta SERRANO-COLL, „Jaime II (1291–1327). Considering the Presentation and Representation of the King of Aragón from Iconographic and Written Evidence”, w: *Meanings and Functions of the Ruler's Image in the Mediterranean World (11th–15th Centuries)*, red. Michele BACCI, Manuela STUDER-KARLEN, Mirko VAGNON (Leiden-Boston: Brill, 2022), zwłaszcza s. 493–497 (The Medieval Mediterranean. Peoples, Economies and Cultures, 400–1500, 130).

⁴⁷ Zob. Anne RITZ-GUILBERT, *Des drôleries gothiques au bestiaire de Pisanello. Le Bréviaire de Marie de Savoie* (Lassay-le-Château: Institut national d'histoire de l'art, 2010).

⁴⁸ <https://www.bl.uk/catalogues/illuminatedmanuscripts/ILLUMIN.ASP?Size=mid&IllID=52941> [dostęp 5 IV 2022].

⁴⁹ Reprodukcyjne cyfrowe obiektów: https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/fbg_membI120/0069/image.info [dostęp 5 IV 2022]; <https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/cpg389/0136/image.info> [dostęp 5 IV 2022].

⁵⁰ David EKSERDIAN, *The Italian Renaissance Altarpiece. Between Icon and Narrative* (New Haven-London: Yale University Press, 2021), s. 377, il. 228.

27. Odcisk tzw. pieczęci zastępczej księcia Jeana de Berry. Fot. sigilla.org/sceau-type/jean-france-sceau-substitution-2675

Jork, The Morgan Library & Museum, Ms. M. 917/945, pag. 308)⁵¹. W tym samym rękopisie, na marginesie karty z tekstami modlitw na poszczególne dni tygodnia, znajduje się przedstawienie myśliwego wypuszczającego sokoła (pag. 46)⁵². Wśród marginaliów dość częste są też przedstawienia polowań bez myśliwych, wyłącznie z udziałem psów i ptaków, np. w graduale z dawnego klasztoru cysterek Wonnental nieopodal Kenzingen (ok. 1340–1460, Karlsruhe, Badische Landesbibliothek, Cod. U. H. 1)⁵³, a w Polsce na srebrnych blachach, nałożonych po 1430 r. na obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem w klasztorze paulinów na Jasnej Górze⁵⁴.

Zestawienie na cokole nagrobka psów i ptaków drapieżnych, które ukazane zostały szeregiem (na bokach północnym i południowym), albo zwrócone ku sobie (na boku zachodnim), buduje pewne napięcie, jednak nie sądzę, aby na tej podstawie można było domyślać się przedstawienia akcji łowieckiej. Gdyby tak było, należałoby wówczas przyjąć, że psy polują na sokoły, co z punktu widzenia praktyki myśliwskiej jest pozbawione sensu. Nie można rzecz jasna wykluczyć symbolicznego znaczenia tych przedstawień jako walki dobra ze złem, jednak z powodów wyłożonych poniżej wydaje mi się to mało

⁵¹ <https://www.themorgan.org/collection/hours-of-catherine-of-cleves/347> [dostęp 5 IV 2022].

⁵² <https://www.themorgan.org/collection/hours-of-catherine-of-cleves/131> [dostęp 5 IV 2022].

⁵³ Werner HEILAND-JUSTI, *Das Graduale des Klosters Wonnental bei Kenzingen* (Lindenberg: Kunstverlag Josef Fink, 2012), s. 52–55.

⁵⁴ Wojciech KURPIK, *Częstochowska Hodegetria* (Jasna Góra: Paulinianum, 2020), s. 343–349, il. 136.

28. Odcisk pieczęci sekretnej księcia Jeana de Berry. Fot. sigilla.org/sceau-type/jean-france-cinquieme-sceau-secret-24478

prawdopodobne⁵⁵. Sposób ułożenia ciał psów w dekoracji nagrobka Jagiełły wyraża raczej podległość (choć zwierzę na boku południowym od strony stóp króla ma groźnie rozwarty pysk i najwyraźniej szczeka albo warczy; il. 10)⁵⁶. Aby to sobie uzmysłwić, wystarczy porównać studia polujących zwierząt autorstwa anonimowego mistrza lombardzkiego (Michelina da Besozzo?) z końca XIV w. albo rysunki Pisanella w Luwrze (Département des Arts graphiques, nr inw. 2547, 2568) z przedstawieniem wspaniałego alaunta, który w *Holdzie Trzech Króli* Gentilego da Fabriano położył się na ziemi z zadartym wysoko zadem i odwróconym w tył łbem, zdradzając tym samym zupełny brak zainteresowania Świętą Rodziną⁵⁷. Na podkreślenie zasługuje też brak obroży, niezrozumiała

⁵⁵ Por. uwagi sformułowane przez Dobrowolskiego, Mossakowskiego i Rožka; zob. przyp. 13, 14.

⁵⁶ JANICKI, „Polityczny program ideowy tumbi Władysława Jagiełły”, s. 157.

⁵⁷ Pisanello. *Le peintre aux sept vertus*, kat. wyst., Paris, Musée du Louvre, 6 mai – 5 août 1996, red. Dominique CORDELLIER, Paola MARINI (Paris: Réunion des Musées Nationaux, 1996), kat. 181, 182, s. 279–281; EKSERDIJAN, *The Italian Renaissance Altarpiece*, s. 377, il. 228.

29. Odcisk pieczęci króla Francji Karola V Mądrego.
Fot. sigilla.org/sceau-type/charles-v-france-sceau-delphinal-royal-60276

w przypadku zwierząt w trakcie łowów. Zbiór studiów psów myśliwskich, podpatrzonych w przeróżnych zachowaniach, ale zawsze w obrozach i z uwiązanymi do nich smyczami, można odnaleźć w ikonografii sławnej talii 52 kart do gry, wykonanych na południowo-zachodnich obszarach Rzeszy ok. 1430 r. (Stuttgart, Landesmuseum Württemberg; il. 23)⁵⁸. Jeden z kolorów w talii stanowią też ptaki myśliwskie w różnych układach i pozach (il. 24)⁵⁹. Można zaryzykować twierdzenie, że zwierzęta przedstawione na cokole nagrobka Jagiełły pozostają w zażyłości ze swoim właścicielem, tak jak w przypadku rysunków Michelina da Besozzo (?) – *Dama z psem i sokołem* z ok. 1400 r. (Paryż, Luwr, Département des Arts graphiques, inv. 20692), albo Pisanella – *Damy z sokolami i psem myśliwskim*, zapewne z lat 40. XV w. (Wiedeń, Albertina, Inv. 16)⁶⁰. Można przywołać także nagrobek Inês de Castro (zm. 1360) w opactwie cystersów w Alcobaça, gdzie pod stopami zmarłej niewielki piesek zajmuje się toaletą⁶¹, albo nieco późniejszą od nagrobka w Krakowie miniaturę na frontyspisie Modlitewnika cesarza Fryderyka III z lat 1447–1448, autorstwa Martinusa Opifexa (Wiedeń, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 1767, f 1v), na której u stóp tronuującego w otoczeniu elektorów władcy odwzorowa-

⁵⁸ Heribert MEURER, *Das Stuttgarter Kartenspiel* (Stuttgart: Theiss Verlag, 1991), s. 119, 121, 123, 125, 127, 129, 131, 132.

⁵⁹ *Ibid.*, s. 95, 97, 99, 101, 103, 105, 107, 109, 111.

⁶⁰ Pisanello. *Le peintre aux sept vertus*, kat. 93, 94, s. 169, 176.

⁶¹ Francisco P. MACEDO, Maria José GOULÃO, „Les tombeaux de Pedro et Inês. Mémoire sacralisée d’un amour clandestin”, w: *Memory and Oblivion. Proceedings of the XXIXth International Congress of the History of Art Held in Amsterdam, 1–7 September 1996*, red. Wessel REININK, Jeroen STUMPE (Doordrecht: Springer, 1999), s. 491–498.

30. Odcisk trzeciej wielkiej pieczęci księcia Ludwika I Andegaweńskiego. Fot. sigilla.org/sceau-type/louis-ier-anjou-grand-sceau-troisieme-71699

no zabawy dworskich psów (bez obroży)⁶². W tym ostatnim dziele dwa zwierzęta przedstawione zostały w takich samych pozach jak psy na nagrobku Jagiełły (il. 25). Już nieco poza głównym nurtem rozważań można przypomnieć, że ulubione psy cieszyły się na dworach tak wielkim uznaniem, że urządzano im pogrzeby i fundowano nagrobki⁶³.

Duże znaczenie dla interpretacji programu ideowego analizowanego tu dzieła mogą mieć przedstawienia zwierząt w rękopisach związanych z dworem w Mediolanie. W Godzinkach

⁶² https://manuscripta.at/hs_detail.php?ID=5838 [dostęp 6 IV 2022]; na temat twórczości Opifexa jako nadwornego malarza Fryderyka III zob. Charlotte ZIEGLER, *Martinus Opifex. Ein Hofmaler Friedrichs III* (Wien: Schroll Verlag, 1988).

⁶³ Jakub POKORA, „Pomnik psa w Szczawnie-Zdroju”, *Ochrona Zabytków* 27, nr 4 (1974), s. 305–308; Id., „Mondo cane. Refleksje nad renesansową rzeźbą psa z Brzegu i jej dziejami”, *Biuletyn Historii Sztuki* 45, nr 1 (1983), s. 55–75; Elisabeth DEN HARTOG, „The dog burials at the castle of Arkel in Gorinchem. A study on the status of dogs in the Middle Ages”, w: *Tiere auf Burgen und frühen Schlössern*, red. Daniel BURGER, Armand BAERISWYL (Petersberg: Michael Imhof Verlag, 2016), s. 111–118 (Forschungen zu Burgen und Schlössern, 16).

Viscontich (*Il libro d'Ore*), autorstwa Giovannina de Grassi i Belbella da Pavia z lat 1388–1427 (Florencja, Biblioteca Nazionale, Banco Rari 397 i Landau Finaly 22), całostronico-we przedstawienia *Stworzenie nieba i ziemi*, *Stworzenie drzew i roślin*, *Ucieczka z Jerycha*, a także *Narodziny Najświętszej Marii Panny* otoczone są przez ptaki drapieżne. Zostały one ukazane po części w kapturkach na głowach albo z długimi smyczkami, siedzące na żerdziach używanych w hodowli i przyuczaniu do polowań (il. 26)⁶⁴. Z kolei w mszale wykonanym na koronację Giangaleazza Viscontiego w 1395 r. przez Anovela da Imbonate (Mediolan, Biblioteca capitolare di Sant'Ambrogio, Lat. 6, fol. 8) scena sakry jest flankowana przez dwa siedzące gepardy w obrożach, przywiązane do drzew⁶⁵. Przykładem podobnych rozwiązań w malowidłach ściennych jest pochodząca zapewne z ostatniej dekady XIV w. dekoracja jednej z komnat w Rocchetta di Campomorto, złożona z iluzjonistycznych podziałów architektonicznych, w których po bokach siedzącej na łące Matki Boskiej z Dzieciątkiem przedstawiono gepardy i ptaki drapieżne⁶⁶.

Trzeba jeszcze odwołać się do zwyczajów heraldycznych i przypomnieć, że w późnym średniowieczu zwierzęta często pełniły funkcję emblematyczną. Odnoszę się tutaj do rozumienia tego terminu w literaturze francuskojęzycznej, gdzie pisze się o „systemach emblematycznych”, czyli części układu znaków służących symbolicznej identyfikacji postaci⁶⁷. Jako przykład można przywołać wizualną reprezentację księcia Jeana de Berry, w której kluczową rolę odgrywały spętany niedźwiedź w kagańcu oraz łabędź. Ten pierwszy pojawiał się przede wszystkim pod stopami *gisants* na nagrobku księcia w katedrze w Bourges (ok. 1410, z uzupełnieniami z ok. 1450)⁶⁸. Na jego trzeciej, wielkiej pieczęci używanej w latach 1379–1411, zwierzęta te przysiadły po bokach wizerunku księcia *en pied* i służą jako trzymacze heraldyczne⁶⁹. To rozwiązanie pojawiało się często w sfragistyce księcia, z tym że zwierzęta strzegły najczęściej herbu pana, jak na pieczęciach sekretnych, gdzie trzymają go na trójkątnych tarczach zawieszonych na rzemieniach pasach⁷⁰. W wielkiej pieczęci księcia Jana (1359–1387), a także w *contrasigillum*, herb jest trzymany przez zwierzęta po bokach tarczy⁷¹. W omawianym kontekście najważniejsze są jednak te z zachowanych odcisków, w których liczba zwierząt uległa multi-

⁶⁴ Edith W. KIRSCH, *Five Illuminated Manuscripts of Giangaleazzo Visconti* (University Park, Pa-London: Pennsylvania State University Press, 1991), s. 39–67; ROSSI, *Giovannino de Grassi*, s. 63–82, il. 63; *Arte lombarda dai Visconti agli Sforza*, red. Mauro NATALE, Serena ROMANO (Milano: Skira, 2015), s. 156–157, kat. II.3, II.4 (oprac. Marco ROSSI).

⁶⁵ KIRSCH, *Five Illuminated Manuscripts*, s. 5, 69–74, il. 3; *Arte lombarda*, s. 161, kat. II.14 (oprac. Milvia BOLATI).

⁶⁶ Maria Teresa MAZZILLI SAVINI, Marco ROSSI, „Un inedito ciclo di affreschi tardogotici a Campomorto”, *Arte Lombarda. Nuova serie*, nr 1-2 (1991), s. 77–91, il. 7, 8; ROSSI, *Giovannino de Grassi*, s. 118–124, il. 118, 120–123; Id., „Milano 1400”, w: *Arte lombarda*, s. 113, il. 1.

⁶⁷ Laurent HABLOT, *Manuel de héraldique et emblématique médiévale* (Tours: Presses universitaires François Rabelais, 2019), zwłaszcza s. 305–314, 319–321.

⁶⁸ Béatrice DE CHANCEL-BARDELOT, „Le tombeau du duc Jean”, w: *La Sainte-Chapelle de Bourges. Une fondation disparue de Jean de France, duc de Berry*, red. Béatrice de CHANCEL-BARDELOT, Clémence RAYNAUD (Paris-Bourges: Somogy Éditions d'art, 2004), s. 126–159.

⁶⁹ Marie-Adélaïde NIELEN, *Corpus des sceaux français du Moyen Âge*, t. 3: *Les sceaux des reines et des enfants de France* (Paris: Archives nationales, 2011), nr 129; Clément BLANC-RIEHL, Marie-Adélaïde NIELEN, „Sigillum Iohannis filii regis et paris Francie. Les sceaux de Jean de Berry, entre tradition et innovation”, w: *Jean de Berry et l'écrit: Les pratiques documentaires d'un fils de roi de France* (Paris: Éditions de la Sorbonne, 2019), s. 59–83, il. 3; <http://www.sigilla.org/sceau-type/jean-france-quatrieme-grand-sceau-2671> [dostęp 15 I 2022].

⁷⁰ NIELEN, *Corpus des sceaux français du Moyen Âge*, nr 135, 136; <http://www.sigilla.org/sceau-type/jean-france-troisime-sceau-secret-2888>; <http://www.sigilla.org/sceau-type/jean-france-quatrieme-sceau-secret-24474> [dostęp 15 I 2022].

⁷¹ NIELEN, *Corpus des sceaux français du Moyen Âge*, nr 129 bis, 130 bis, 132; <http://www.sigilla.org/sceau-type/jean-france-sceau-2674>; <http://www.sigilla.org/sceau-type/jean-france-quatrieme-contre-sceau-12797> [dostęp 15 I 2022].

plikacji. Na tzw. pieczęci zastępczej, używanej w latach 1370–1387, po bokach tarczy rozmieszczono dwa łabędzie i dwa niedźwiedzie zwrócone odpowiednio do i od wewnątrz, przez co w oczach odbiorcy powstaje wrażenie ruchu (il. 27)⁷². Efekt ten jest najbardziej przekonujący na pieczęci sekretnej księcia Jana (potwierdzona data użycia – 1410), gdzie wokół okrągłej tarczy ukazano aż sześć niedźwiedzi, które zdają się wokół niej nieustannie krążyć (il. 28)⁷³. Jeszcze wspanialszy wieniec, złożony z par gryfów, lwów i dzikich ludzi oraz orła, otacza wielką pieczęć króla Francji Karola V Mądrego, wprowadzoną w początkach jego panowania, najpóźniej w 1364 r. (il. 29)⁷⁴. Na niedatowanym precyzyjnie *contrasigillum* tego samego władcy, jeszcze jako następcy tronu, skwadrowana tarcza z herbami królestwa Francji i Delfinatu jest flankowana przez dwa drapieżne ptaki odwrócone od niej, ale z głowami przekręconymi ku tarczy⁷⁵. Wreszcie, co nie mniej ważne, Ludwik I Andegaweński na swojej trzeciej wielkiej pieczęci (ok. 1381) został przedstawiony *en pied*, pod baldachimem, z którego boków przysiadły dwa sokoły (il. 30)⁷⁶. Nie jest moim zamiarem dowodzenie, że psy i sokoły służyły identyfikacji heraldycznej Jagiełły, jednak ich wywodzenie ze świata sfragistyki wydaje mi się uzasadnione. Jeżeli, jak przyjmuje się w literaturze przedmiotu, herby ziem na bokach nagrobka określają zakres władzy Króla Polski i Wielkiego Księcia Litwy, to zwierzęta umieszczone obok nich mogą przypominać, że władza ta rozciągała się także na świat natury.

Anonimowy traktat *Figura sigilli regis* z ok. 1449 r. zawiera alegoryczny opis pieczęci królewskiej Władysława II Jagiełły, którą miała przynieść autorowi we śnie zmarła królowa Jadwiga Andegaweńska⁷⁷. Wyłania się z niego obraz doskonałego władcy, utrzymany w duchu neostoickiej zasady *mediocritas* – dążenia do złotego środka. W rozdziale pierwszym *Bonum et utile legendi*, który poświęcony jest Pogoni Wielkiego Księstwa Litewskiego, opowiedziano o obowiązkach władcy wobec poddanych, wychodząc od słów Psalmu 8: „Uczyliś go niewiele mniejszym od aniołów”. Na początku wymienione zostały grupy stworzeń poddanych przez Boga człowiekowi: „oves et boves universas insuper et pecora campi” (Ps. 8.8), oraz „oves et boves, equos insuper et pecora campi”, co stanowi przestrożę dla władców, którzy powinni wyzbyć się niegodnych człowieka przypadłości, takich jak dzikość i zmysłowość⁷⁸. Jeszcze dalej tekst wychodzi poza narrację Księgi Psalmów, przestrzegając władców, aby nie dali się owładnąć pasji do polowań i aby

⁷² NIELEN, *Corpus des sceaux français du Moyen Âge*, nr 131; BLANC-RIEHL, NIELEN, „Sigillum Iohannis filii regis et paris Francie”, s. 16, il. 2a; <http://www.sigilla.org/sceau-type/jean-france-sceau-substitution-2675> [dostęp 15 I 2022].

⁷³ BLANC-RIEHL, NIELEN, „Sigillum Iohannis filii regis et paris Francie”, il. 2c; <http://www.sigilla.org/sceau-type/jean-france-cinquieme-sceau-secret-24478> [dostęp 15 I 2022].

⁷⁴ Martine DALAS, *Corpus des sceaux français du Moyen Âge*, t. 2: *Les sceaux des rois et de régence* (Paris: Archives nationales, 1991), nr 144; <http://www.sigilla.org/sceau-type/charles-v-france-sceau-delphinal-royal-60276> [dostęp 15 I 2022].

⁷⁵ <http://www.sigilla.org/contre-empreinte/csc-charles-v-france-an-paris-j-277-ndeg-20-40816> [dostęp 15 I 2022].

⁷⁶ NIELEN, *Corpus des sceaux français du Moyen Âge*, nr 121; <http://www.sigilla.org/sceau-type/louis-ier-anjou-grand-sceau-troisieme-71699> [dostęp 15 I 2022].

⁷⁷ Tekst ów zachował się w rękopisie Biblioteki PAU i PAN w Krakowie pod sygnaturą 3315, k. 30–32 i 44v–45. Po raz pierwszy wykorzystał go Mieczysław GĘBAROWICZ, *Psalterz Floriański i jego geneza* (Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1965), s. 183–185.

⁷⁸ Rafał JAWORSKI, „Władca idealny w świetle alegorycznego opisu pieczęci majestatowej Władysława Jagiełły”, w: *Monarchia w średniowieczu – podstawy ideowe, władza nad ludźmi, władza nad terytorium. Studia ofiarowane Profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi*, red. Jerzy PYSIAK, Aneta PIENIĄDZ-SKRZYPCZAK, Marcin Rafał PAUK (Warszawa-Kraków: TN Societas Vistulana, 2002), s. 325.

poświęcali swe myśli trosce o poddanych: „Ve regibus quorum mentes non popularis cura sollicitas, sed capatium, **avium** et **canum venaticium** [podkreślenie – MW] sollicitudo tota confugiunt”⁷⁹. Następnie, wracając do przywołanych na początku słów Psalmu, autor podkreśla, że zwierzęta, wśród których wymieniono m.in. ptaki i psy, zostały stworzone nie dla ludzkiej zabawy, ale dla pożytku („non ad voluptatem concessa sunt homini, sed ad usum”)⁸⁰. Mieczysław Gębarowicz skojarzył cytowany tekst z pasją myśliwską Jagiełły, „która znalazła jedyny w swoim rodzaju wyraz w postaci, może również i metaforycznej, sokołów i psów na cokole pomnika grobowego władcy na Wawelu”⁸¹. Owa metaforyczna wymowa odnosi się – jak sądzę – do arcyważnego z punktu widzenia teorii władzy w XV w. zagadnienia panowania nad naturą.

Nagrobek Władysława II Jagiełły jest dziełem wielowątkowym, o złożonym programie ideowym, którego wyjaśnienie wymaga studiów nad różnymi dziedzinami twórczości artystycznej, propagandą polityczną i obyczajem. Do najciekawszych zabiegów należało włączenie w ten program zwierząt, które w kulturze dworskiej późnego średniowiecza stanowiły łącznik między światem cywilizacji poddanej boskim prawom i światem nieokiełznanej natury.

---

⁷⁹ GĘBAROWICZ, *Psalterz Floriański*, s. 184; JAWORSKI, *Władca idealny*, s. 326, przyp. 19.

⁸⁰ JAWORSKI, *Władca idealny*, s. 326.

⁸¹ GĘBAROWICZ, *Psalterz Floriański*, s. 184.

A Hunter and Master of Nature. Once Again About the Depictions of Animals on the Tomb-Chest of King Władysław II Jagiełło

The tomb of Władysław II Jagiełło, King of Poland (1386–1434) and the Grand Duke of Lithuania (1377–1381 and 1382–1401) in Cracow Cathedral was executed before 1431 by a workshop of undetermined origin. One of the most outstanding works of sculpture of the 15th century in Central Europe, it has been associated with Burgundian, South German, Bohemian and, above all, Tuscan art, while more recently its stylistic parallels with the art of northern Italy, where the artistic traditions of southern and northern Europe mingled around 1400, have been pointed out. A possible direct stylistic relationship links the tomb with the well-documented work of Aegidius Gutenstein of Wiener Neustadt, a sculptor from Lower Austria active in Padua (c. 1422–1438). The uniqueness of Jagiełło's tomb derives, among other things, from its erudite iconographic programme and individual iconographic devices for which it is difficult to identify direct prototypes. Among the most original ones are the representations of animals: a dragon under the king's feet, two lions flanking his head and, above all, dogs and hunting birds on the base of the tomb-chest, between the supports of the canopy. In the Middle Ages, tombs were most often shaped as micro-architectural structures that should be perceived as buildings within buildings. Architectural associations are particularly evident in tombs in the form of canopied chests, and all medieval monuments to Poland's rulers in Cracow Cathedral belong to this type. The opposite of the world of ordered forms, subject to the power of human reason and good governance, was the world of wild nature. This basic dichotomy was illustrated in sepulchral art, exemplified by leafy masks appearing on tombs. While depictions of animals on memorial monuments, especially under the feet of the deceased, are common, a representation of animals on the plinth of a tomb-chest is quite unique. The methodology of research applied to imagery on the margins and bas-de-pages in illuminated manuscripts needs to be applied to the study of Jagiełło's monument. In numerous medieval miniatures, depictions with religious content are

supplemented by scenes related to hunting. In the court culture of the late Middle Ages, they were conceived as a metaphor for dominion over nature, in which dogs and birds of prey, animals that have been tamed and subjected to the will of the feudal lord, played a key role. Of great importance for interpreting the message of the work under analysis may be the depictions of animals in manuscripts associated with the court of Milan, such as the Visconti Hours, where the margins show the birds of prey partly wearing hoods on their heads, or on long leashes, perched on poles used in breeding and apprenticeship for hunting. In the late Middle Ages, animals often had an emblematic function. Jean Berry's visual representation in which a muzzled bear and a swan played a key role, may serve as an example. In the context under discussion, the most important evidence is offered by seal impressions whose field shows various animals guarding the coat of arms. If one assumes that the coats of arms of the provinces of the realm depicted on the sides of the tomb-chest define the extent of the authority of the King of Poland and the Grand Duke of Lithuania, the animals represented next to them may remind us that this authority also extended to the natural world. The anonymous treatise *Figura sigilli regis* from around 1449 contains an allegorical description of the royal seal of Władysław II Jagiełło, which was brought to the author in a dream by the deceased Queen Jadwiga of Anjou. What emerges is a picture of the perfect ruler maintained in the spirit of the neo-Stoic principle of *mediocritas* – the pursuit of the golden mean. It cautions rulers not to be swept away by the passion for hunting and to devote their thoughts to the care of their subjects. The author also emphasises that animals, which include birds and dogs, were created not for human amusement, but for his use. The inclusion of hunting animals in the decoration of the tomb of Władysław II appears to be one of the most interesting devices in sepulchral art of the late Middle Ages. They provided a link between the world of civilisation subject to divine laws and the world of untamed nature.

Bibliografia:

Andreea, Bernard. *Die antiken Sarkophagreliefs*, t. 1, cz. 2: *Die Sarkophage mit Darstellungen aus dem Menschenleben: Die römischen Jagdsarkophage*. Berlin: Gebr. Mann, 1980.

Arte lombarda dai Visconti agli Sforza, redakcja Mauro Natale, Serena Romano. Milano: Skira, 2015.

L'art au temps des rois maudits: Philippe le Bel et ses fils (1285–1328). Catalogue d'exposition, Paris, Galeries nationales du Grand Palais, 17 mars – 29 juin 1998, redakcja Marie-Claude Bianchini, Jean-François Juillet. Paris: Réunion des Musées Nationaux, 1998.

Bauch, Kurt. *Das mittelalterliche Grabbild: Figürliche Grabmäler des 11. bis 15. Jahrhunderts in Europa*. Berlin-New York: de Gruyter, 1976.

Van Belle, Ronald. "Woodland Pastimes on the Cortschoof Brass and Other Flemish Brasses." *Transactions of the Monumental Brass Society* 16, cz.1 (1997): 26–47.

Blanc-Riehl, Clément, i Marie-Adélaïde Nielen. "Sigillum Iohannis filii regis et paris Francie. Les sceaux de Jean de Berry, entre tradition et innovation." W *Jean de Berry et l'écrit: Les pratiques documentaires d'un fils de roi de France*, redakcja Olivier Guyotjeanni, Olivier Mattéoni, 59–83. Paris: Éditions de la Sorbonne, 2019.

Boczkowska, Anna. *Herkules i Dawid z rodu Jagiellonów*. Warszawa: Arx Regia, 1993.

Boczkowska, Anna. *Sarkofag Władysława II Jagiełły i Donatello. Początki odrodzenia w Krakowie. Sztuka – Polityka – Humanizm*. Gdańsk: Słowo/obraz terytoria, 2011.

Broderick, Herbert R. "Note on Solomon and Bathsheba as Fürtenpiegel." *Studies on Iconography* 6 (1980): 17–28.

De Chancel-Bardelot, Béatrice. "Le tombeau du duc Jean." W *La Sainte-Chapelle de Bourges. Une fondation disparue de Jean de France, duc de Berry*, redakcja Béatrice de Chancel-Bardelot, Clémence Raynaud, 126–159. Paris-Bourges: Somogy Éditions d'art, 2004.

Chrubasik, Katharina. *Das Grabmal von Ladislaus II. Jagiełło (1386–1434): Inszenierung und Legitimation der Macht*. Bonn 2009. Praca doktorska, Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn.

Crane, Susan. *Animal Encounters. Contacts and Concepts in Medieval Britain*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2013.

Czyżewski, Krzysztof J. "Kaplica Władysława Jagiełły Króla Polskiego – kilka uwag." W *Artifex doctus. Studia ofiarowane profesorowi Jerzemu Gądomskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, t. 1, redakcja Wojciech Batus, Wojciech Walanus, Marek Walczak, 159–171. Kraków: Wydawnictwo PAU, 2007.

Dalas, Martine. *Corpus des sceaux français du Moyen Âge*, t. 2: *Les sceaux des rois et de régence*. Paris: Archives nationales, 1991.

Dobrowolski, Tadeusz. "Uwagi o nagrobku Władysława Jagiełły w katedrze wawelskiej." *Rocznik Historii Sztuki* 1 (1956): 7–98.

Dobrowolski, Tadeusz. "Stan wiedzy o nagrobku Władysława Jagiełły w katedrze wawelskiej. Na marginesie badań Piotra Skubiszewskiego." *Biuletyn Historii Sztuki* 20, nr 3-4 (1958): 383–386.

Ekserdijan, David. *The Italian Renaissance Altarpiece. Between Icon and Narrative*. New Haven-London: Yale University Press, 2021.

- Erlande-Brandenburg, Alin, Pierre-Yves Le Pogam, i Dany Sandron. *Musée national du Moyen Âge-Thermes de Cluny. Guide des collections*. Paris: Réunion des Musées Nationaux, 1993.
- Estreicher, Karol. "Grobowiec Władysława Jagiełły." *Rocznik Krakowski* 33 (1953): 47–80.
- Fabiański, Marcin. "Sarkofag Władysława II Jagiełły i Donatello. Początki odrodzenia w Krakowie. Sztuka – Polityka – Humanizm." *Biuletyn Historii Sztuki* 74, nr 3-4 (2012): 743–746.
- Fernandes, Carla Varela. "D. Pedro, Conde de Barcelos, e a escolha de S. João de Tarouca como locus sepulcral." W *Cister. Espaços, Territórios, Paisagens*, 443–450. Lisboa: Ministerio da Cultura, Instituto Portugues do Patrimonio Arquitectonico, 2000.
- Gaborit-Chopin, Danielle. *Ivoires du Moyen Âge*. Fribourg: Office du livre, 1978.
- Gębarowicz, Mieczysław. *Psalterz Floriański i jego geneza*. Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1965.
- Grzęda, Mateusz. "The Birth of Portraiture in Poland? The Face of King Ladislas II Jagiello on his Tomb in Cracow." W *Art and Architecture around 1400, Global and Regional Perspectives*, redakcja Marjeta Ciglenečki, Polona Vidmar, 129–139. Maribor: Faculty of Arts of the University of Maribor, 2012.
- Grzęda, Mateusz. "Wizerunek Władysława Jagiełły na nagrobku w katedrze na Wawelu." *Folia Historiae Artium. Seria nowa* 13 (2015): 51–72.
- Hablot, Laurent. *Manuel de héraldique et emblématique médiévale*. Tours: Presses universitaires François Rabelais, 2019.
- Den Hartog, Elisabeth. "The dog burials at the castle of Arkel in Gorinchem. A study on the status of dogs in the Middle Ages." W *Tiere auf Burgen und frühen Schlössern*, redakcja Daniel Burger, Armand Baeriswyl, 111–118. Petersberg: Michael Imhof Verlag, 2016.
- Heiland-Justi, Werner. *Das Graduale des Klosters Wonnental bei Kenzingen*. Lindenberg: Kunstverlag Josef Fink, 2012.
- Heseltine, Peter. *A Bestiary of Brass*. Loughborough: Heart of Albion Press, 2006.
- Horzela, Dobrosława, i Marek Walczak. "Fundacje artystyczne elit duchownych i świeckich w Małopolsce wobec czeskiego stylu pięknego ok. roku 1400." W *Kościół w społeczeństwie w Czechach i w Polsce w średniowieczu i w epoce nowożytnej*, redakcja Wojciech Iwańczak, Agnieszka Januszek-Sieradzka, Janusz Smołucha, 473–506. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum, 2020.
- Inglis, Eric. "Gothic Architecture and a Scholastic: Jean de Jandun's 'Tractatus de laudibus Parisius' (1323)." *Gesta* 42, nr 1 (2003): 63–85.
- Jäckel, Dirk. *Der Herrscher als Löwe. Ursprung und Gebrauch eines politischen Symbols im Früh- und Hochmittelalter*. Köln-Weimar-Wien: Böhlau Verlag, 2006.
- Janicki, Marek. "Problem datowania nagrobka Władysława Jagiełły w świetle źródeł i dotychczasowej literatury." W *Patronat artystyczny Jagiellonów*, redakcja Marek Walczak, Piotr Węcowski, 321–358. Kraków: TN Societas Vistulana, 2015.
- Janicki, Marek. "Polityczny program ideowy tumbi Władysława Jagiełły a czas jej powstania." *Średniowiecze Polskie i Powszechne* 7 (2015): 95–159.
- Jaworski, Rafał. "Łowy Władysława Jagiełły." W Rafał Jaworski, Piotr Chojnacki, *Z biografistyki późnego średniowiecza*, redakcja Maria Koczerska, 7–86. Warszawa: DiG, 2001.

Jaworski, Rafał. "Władca idealny w świetle alegorycznego opisu pieczęci majestatowej Władysława Jagiełły." W *Monarchia w średniowieczu – podstawy ideowe, władza nad ludźmi, władza nad terytoriom. Studia ofiarowane Profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi*, redakcja Jerzy Pysiak, Aneta Pieniądz-Skrzypczak, Marcin Rafał Pauk, 321–333. Warszawa-Kraków: TN Societas Vistulana, 2002.

Jurkowlaniec, Tadeusz. *Nagrobki średniowieczne w Prusach*. Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 2015.

Jurkowlaniec, Tadeusz. "Smoki, lwy, psy i ...błazny." W *Initium sapientiae humilitas. Studia ofiarowane profesorowi Jakubowi Pokorze z okazji 70. urodzin*, redakcja Magdalena M. Olszewska, Agnieszka Skrodzka, Anna Sylwia Czyż, 56–64. Warszawa: Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2015.

Kęblowski, Janusz Stanisław. "Kilka słów na temat systematyki w badaniach nad pomnikiem nagrobnym." W *O sztuce sepulkralnej na Śląsku. Materiały z sesji Oddziału Wrocławskiego Stowarzyszenia Historyków Sztuki, 25–26 października 1996 r.*, redakcja Arkadiusz Dobrzyniecki, Bogusław Czechowicz, 9–22. Wrocław: SHS, 1997.

Körner, Hans. *Grabmonumente des Mittelalters*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1997.

Kirsch, Edith W. *Five Illuminated Manuscripts of Giangaleazzo Visconti*. Univeristy Park, Pa-London: Pennsylvania State University Press, 1991.

Kuczyński, Stefan Krzysztof. *Pieczęcie książąt mazowieckich*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN, 1978.

Kürbis, Brygida. "Smok." W *Słownik starożytności słowiańskich. Encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych*, t. 5, redakcja Gerard Labuda, Zdzisław Stieber, 316–317. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Ossolineum, 1975.

Kürbis, Brygida. "Holophagus. O smoku wawelskim i innych smokach." W *Ars Historica. Prace z dziejów powszechnych i Polski*, redakcja Gerard Labuda, Marian Biskup, 163–178. Poznań: Wydawnictwo UAM, 1976.

Kurpiak, Wojciech. *Częstochowska Hodegetria*. Jasna Góra: Paulinianum, 2020.

Lotz, Wolfgang. "Der Bildhauer Aegidius von Wiener Neustadt in Padua." W *Studien zur Geschichte der europäischen Plastik. Festschrift Theodor Müller zum 19. April 1965*, redakcja Kurt Martin, 105–112. München: Hirmer 1965.

Macedo, Francisco P., i Maria José Goulão. "Les tombeaux de Pedro et Inês; a mémoire sacralisée d'un amour clandestin." W *Memory and Oblivion. Proceedings of the XXIXth International Congress of the History of Art held in Amsterdam, 1–7 September 1996*, redakcja Wessel Reinink, Jeroen Stumpel, 491–498. Dordrecht: Springer, 1999.

Mazzilli Savini, Maria Teresa, i Marco Rossi. "Un inedito ciclo di affreschi tardogotici a Campomorto." *Arte Lombarda. Nuova serie*, nr 1-2 (1991): 77–91.

Meurer, Heribert. *Das Stuttgarter Kartenspiel*. Stuttgart: Theiss Verlag, 1991.

Mossakowski, Stanisław. "Kiedy powstała tumba Władysława Jagiełły?" W *Ars auro prior. Studia Ioanni Białostocki sexagenario dicata*, redakcja Juliusz A. Chrościcki et al., 227–236. Warszawa: PWN, 1981.

Mrozowski, Przemysław. *Polskie nagrobki gotyckie*. Warszawa: Arx Regia, 1994.

Nicolle, David. *Arms and Armour of the Crusading Era 1050–1350*, t. 1: *Western Europe and the Crusader States*. London: Greenhill Books, 1999.

Nielen, Marie-Adélaïde. *Corpus des sceaux français du Moyen Âge*, t. 3: *Les sceaux des reines et des enfants de France*, Archives nationales. Paris: Archives nationales, 2011.

Panfil, Tomasz. *Lingua symbolica. O pochodzeniu i znaczeniach najstarszych symboli heraldycznych w Polsce*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2002.

Paris et ses historiens aux 14e et 15e siècles. Documents et écrits originaux recueillis et commentés par Antoine Le Roux de Lincy, Lazare Maurice Tisserand. Paris: Imprimerie impériale, 1867.

Piech, Zenon. *Ikonografia pieczęci Piastów*. Kraków: Universitas, 1993.

Pisanello. Le peintre aux sept vertus. Catalogue d'exposition, Musée du Louvre, Paris, 6 mai – 5 août 1996, redakcja Dominique Cordellier, Paola Marini. Paris: Réunion des Musées Nationaux, 1996.

Plezia, Marian. "Legenda o smoku wawelskim." *Rocznik Krakowski* 42 (1971): 21–32.

Płonka-Bałus, Katarzyna. "O trudnej 'sztuce widzenia' i czytaniu źródeł. Dwie publikacje o nagrobku króla Władysława Jagiełły w katedrze krakowskiej." *Modus* 12-13 (2013): 147–159.

Pokora, Jakub. "Pomnik psa w Szczawnie-Zdroju." *Ochrona Zabytków* 27, nr 4 (1974): 305–308.

Pokora, Jakub. "Mondo cane. Refleksje nad renesansową rzeźbą psa z Brzegu i jej dziejami." *Biuletyn Historii Sztuki* 45, nr 1 (1983): 55–75.

Ptaśnik, Jan. *Kultura włoska wieków średnich w Polsce*. Warszawa: PWN, 1959.

Ratajczak, Tomasz. "Król w trzech funkcjach. Echa tradycji indoeuropejskiej w strukturze symbolicznej nagrobka Władysława Jagiełły." W *Księga – Nauka – Wiara w średniowiecznej Europie*, redakcja Tomasz Ratajczak, 173–181. Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, 2004.

Ritz-Guilbert, Anne. *Des drôleries gothiques au bestiaire de Pisanello. Le Bréviaire de Marie de Savoie*. Lassay-le-Château: Institut national d'histoire de l'art, 2010.

Rossi, Marco. *Giovannino de Grassi. La Corte e la cattedrale*. Milano: Silvana Editoriale, 1995.

Rossi, Marco. "Milano 1400." W *Arte lombarda dai Visconti agli Sforza*, redakcja Mauro Natale, Serena Romano, 111–119. Milano: Skira, 2015.

Rożek, Michał. *Groby królewskie w Krakowie*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1978.

Serrano-Coll, Marta. "Jaime II (1291–1327). Considering the Presentation and Representation of the King of Aragón from Iconographic and Written Evidence." W *Meanings and Functions of the Ruler's Image in the Mediterranean World (11th–15th Centuries)*, redakcja Michele Bacci, Manuela Studer-Karlen, Mirko Vagnon, 478–505. Leiden-Boston: Brill, 2022.

Śnieżyńska-Stolot, Ewa. "Nagrobek Kazimierza Wielkiego w katedrze wawelskiej." *Studia do dziejów Wawelu* 4 (1978): 1–115.

Śnieżyńska-Stolot, Ewa. *Tajemnice dekoracji Psalterza Floriańskiego. Z dziejów średniowiecznej koncepcji uniwersum*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1992.

Śnieżyńska-Stolot, Ewa. "Zwierzęta na nagrobku Władysława Jagiełły, czyli jeszcze raz o ikonografii astrologicznej w średniowieczu." W *Artifex doctus. Studia ofiarowane profesorowi Jerzemu Gadomskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, t. 1, redakcja Wojciech Balus, Wojciech Walanus, Marek Walczak, 107–117. Kraków: Wydawnictwo PAU, 2007.

Toma, Kathy. "La tête de feuilles gothique." *Information d'histoire de l'art* 20 (1975): 180–191.

Tomasi, Michele. "Sculture gotiche nella basilica di Aquileia." W *La basilica di Aquileia. Storia, archeologia ed arte*, redakcja Giuseppe Cuscito, Thomas Lehmann, 435–462. Trieste: Editreg, 2010.

Włodarek, Andrzej. "Przyczynek do datowania nagrobka Władysława Jagiełły w katedrze wawelskiej." *Biuletyn Historii Sztuki* 74, nr 3-4 (2012): 473–481.

Włodarek, Andrzej. "Czy nagrobek króla Władysława Jagiełły został ukończony w roku 1430?" W *Klejnot w koronie. 650-lecie konsekracji katedry krakowskiej*, redakcja Jacek Urban, Ewelina Zych, 147–155. Kraków: Archiwum i Biblioteka Krakowskiej Kapituły Katedralnej, 2017.

Walczak, Marek. *Rzeźba architektoniczna w Małopolsce za czasów Kazimierza Wielkiego*. Kraków: Universitas, 2006.

Walczak, Marek. "Per testudinem adornatum. Canopies over the gothic royal Tombs in Poland." W *Mikroarchitektur im Mittelalter. Ein Gattungsübergreifendes Phänomen zwischen Realität und Imagination*, redakcja Christina Kratzke, Uwe Albrecht, 161–188. Leipzig: Kratzke Verlag für Kunstgeschichte, 2008.

Walczak, Marek. "Nagrobek Władysława Jagiełły, Donatello i metodologia historii sztuki: uwagi na marginesie książki Anny Boczkowskiej 'Sarkofag Władysława Jagiełły i Donatello. Początki odrodzenia w Krakowie. Sztuka – Polityka – Humanizm'." *Studia Źródłoznawcze* 50 (2012): 130–137.

Wolters, Wolfgang. *La scultura veneziana gotica 1300–1460*. Venezia: Alfieri, 2006.

Ziegler, Charlotte. *Martinus Opifex. Ein Hofminiator Friedrichs III*. Wien: Schroll Verlag, 1988.